

ELŐSZÓ

Az MTA Közgazdaság-tudományi Intézete az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával 2000-ben indította el a magyarországi munkapiac és foglalkoztatáspolitikai aktuális jellemzőit bemutató és a témakör egy-egy területét részletesen elemző *Munkaerőpiaci Tükör* című évkönyvsorozatot. A kötetek tartalmának összeállítása során arra törekedtünk, hogy az államigazgatásban dolgozó szakemberek, a foglalkoztatási szolgálat szervezeteiben, az önkormányzatokban, a civil szervezetekben, a közigazgatási hivatalokban, az oktatási intézményekben és a kutatóintézetekben dolgozó kollégák, az írott és elektronikus sajtó munkatársai napi munkájukban jól hasznosítható információkat kapjanak a magyarországi munkapiaci folyamatokról, a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi környezetéről, a magyarországi munkapiaccal foglalkozó hazai és nemzetközi kutatások friss eredményeiről.

Fontos szempont, hogy az évkönyvsorozatban publikált elemzések, adatok a felsőfokú oktatásban is jól felhasználható ismereteket adjanak a munkagazdaságtan, az emberierőforrás-gazdálkodás különböző témaköreiben. Olyan kiadványokat állítottunk össze, amelyek a rendelkezésünkre álló statisztikák, elméleti kutatások és empirikus elemzések alapján közérthető formában, jól áttekinthető szerkezetben, nemzetközi összehasonlításban mutatják be a magyarországi munkapiaci folyamatok jellemzőit és belső összefüggéseit.

Megőrizve a sorozat szerkesztőinek korábbi gyakorlatát, idén is kiválasztottunk egy területet, amelyet különösen fontosnak tartottunk a magyarországi munkapiaci folyamatok megértése, a tényeken alapuló foglalkoztatáspolitikai eredményessége szempontjából. A kiadvány öt fő részből áll.

A magyarországi munkapiac 2015-ben

2015-ben a munkaerőpiac szempontjából releváns külgazdasági folyamatok összességében kedvezően alakultak. A magyar gazdaság tartós növekedési pályára állt, a bruttó hazai termék volumenének bővülése a 2014 évi 3,6 % után 2015-ben közel 3% volt. Folytatódott a lakossági jövedelmek emelkedése, ami növekvő fogyasztást és ezen keresztül új munkahelyek létrejöttét eredményezte. 2015-ben, ha nem is az előző évivel azonos ütemben, de tovább nőtt a foglalkoztatottak létszáma. Éves átlagban a számuk meghaladta 4 millió 210 ezret, ez közel 110 ezer fővel volt magasabb az előző évinél, s egyben a munkaerő-felmérés 1992. évi indulása óta mért legmagasabb szintet érte el. A 15–64 éves népességre számított 63,9 százalékos foglalkoztatási ráta a válság mélypontját jelentő 2010. évi szinthez képest 9 százalékpontos javulást mutatott (bár ebből közel 2 százalékpont a nevező időközbeni csökkenésével magyarázható), s ezzel az uniós átlag már elérhető közelségbe került.

A kedvező eredmények mögött jelentős kormányzati beavatkozás is áll. A vállalkozások munkaerő-kereslete is jelentősen élénkült az utóbbi két évben. A legalább öt-

fős vállalkozásoknál 100 álláshelyre 1,5 olyan jutott, amelynek betöltése érdekében a munkáltatók lépéseket tettek. Az üres álláshelyek konjunktúra-előrejelzési mutatóként használt arányszáma (és a betöltésre váró állások száma) ezzel elérte a válság előtti szintet.

A munkanélküliség kezelésében bekövetkezett paradigmaváltás létrehozta a közfoglalkoztatottak szegregált munkaerőpiacát. 2015-ben az ilyen formában dolgozók száma éves átlagban megközelítette a 200 ezer főt, ami a költségvetési szférában alkalmazottak közel negyedét jelentette. A közfoglalkoztatás társadalmi elfogadottsága ugyan sokat javult, viszont nem sikerült megteremteni a nyílt munkaerőpiacra történő átmenetet segítő formákat. Nem mérséklődött a munkavállalási célú migráció intenzitása sem. A három legfontosabb célország változatlanul Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság, de a migrációban érintettek strukturális jellemzői országonként különbözőek. A kereslet és kínálat területi egyensúlytalansága mellett a külföldi munkahelyek vonzóbb kereseti lehetősége is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egyre több területen kellett 2015-ben szembesülni a munkáltatóknak a szakképzett munkaerő hiányával. A munkanélküliségi ráta 2014 után 2015-ben is jelentősen csökkent, viszont az e téren jelentkező területi különbségek még markánsabbak lettek. A munkaerő piacon 2015-ben már jelen voltak azok a fiatalok is, akik a közoktatást 16 évesen legfeljebb alapfokú képzettség birtokában hagyták el, s akik számára így csak a közfoglalkoztatás nem túlzottan vonzó perspektívája maradt.

A bruttó kereset növekedési üteme 2015-ben meghaladta a 4 %-ot, a nominális kereset pedig elérte a 245 ezer forintot. A versenyszférában a növekedés ettől némileg elmaradt, illetve a kereseten belül a tartós elköteleződést nem jelentő nem rendszeres kereseti elemeket jellemezte a nagyobb dinamika. A költségvetési szférában dolgozók keresetének ez évi alakulását a pedagógus bérrendezés áthúzódo hatása mellett a rendvédelmi dolgozók júliusi fizetés emelése, illetve az egészségügyi és szociális területen dolgozók kereset kiegészítése befolyásolta a legnagyobb súllyal. A személyi jövedelemadó levonás szabályai, illetve a járulék kulcsok változatlansága következtében a nettó kereset növekedési üteme megegyezett a bruttó keresetével, ami 99,9 %-os fogyasztói árindex mellett 4,2 %-os reálkereset emelkedést jelentett. A családi adókedvezmény átlagosan közel 6 ezer forint „többletet” eredményezett úgy, hogy a modell számítások eredménye szerint a legalább 3 eltartott után kedvezményt igénybevevő munkavállalók bruttó keresetéből 51 ezer forinttal nagyobb összeg maradt meg, mint a kedvezményben nem részesülőkéből.

Közelkép

A 2015. évi *Közelkép* tárgyául a nemzetközi migrációt választottuk. A döntést az elmúlt évek eseménysorai indokolják: míg néhány évvel ezelőtt a korábban meglehetősen alacsony szintről ütemesen emelkedni kezdő kivándorlási folyamatok, addig 2015 óta az Európába érkező menekülthullám irányította a figyelmet a nemzetközi vándorlásra és benne Magyarország szerepére. A nemzetközi vándorlás az érintett országok munkaerőpiaci folyamataiba mélyen beágyazódik, hat a foglalkoztatás szintjére, szerkezetére és

a relatív bérszintekre. Az elvándorlás elemzése során a migrációs döntés munkapiaci motivációit, valamint a rövid és hosszú távú következményeket kell számba vennünk. A bevándorlás pedig a fogadó ország szemszögéből veti fel azt a kérdést, hogy egy (esetleges) nagyobb volumenű bevándorlási hullám milyen hatással járhat a már ott élők foglalkoztatására, illetve a bérszintekre. A kötetben szereplő tanulmányok többsége a Magyarországot közvetlenül érintő folyamatokkal foglalkozik.

Hárs Ágnes bevezető tanulmánya egyszerre nyújt áttekintést a ki-, vissza- és bevándorlási folyamatokról oly módon, hogy a magyar helyzetet regionális összefüggéseiben, a többi új EU-tagállammal összehasonlítva vizsgálja. A statisztikai adatokon nyugvó elemzés legfőbb megállapítása, hogy Magyarország bár késve kapcsolódott be az Európát jellemző kelet–nyugat irányú migrációs áramlásokba, jelentős növekedés mellett mára a régióban közepesnek mondható éves elvándorlási szintet ért el, amelyet ugyanakkor korántsem ellensúlyoz bevándorlás.

A bevezető tanulmányt követő két nagy fejezet sorrendben a magyarországi kivándorlással- és bevándorlással már elkülönítetten foglalkozik. A második, kivándorlást tárgyaló fejezet a munkapiaci következményeket többnyire közvetett módon bemutató, változatos megközelítéseket és adatforrásokat alkalmazó tanulmányokat tartalmaz. A (várható) munkapiaci hatásokra következtethetünk a kivándorlás mértékéből, dinamikájából és a kivándorlók társadalmi összetételéből. Ezeket a tényezőket a kötet több tanulmánya is vizsgálja. *Sik Endre* és *Szeidl Blanka* a kivándorlási szándékok, az úgynevezett migrációs potenciál alakulását mutatják be. *Blaskó Zsuzsa* és *Gödri Irén*, valamint *Hárs Ágnes* és *Simon Dávid* írásai már a megvalósult migrációról szólnak. Míg az előbbi a Magyarországról elvándorolt népesség széles körének társadalmi és demográfiai összetételét mutatja be többféle adatforrásra támaszkodva, addig *Hárs Ágnes* és *Simon Dávid* tanulmánya a munkaerő-felvételek alapján részletesen elemzi egy szűkebb, de fontos migráns csoport, a külföldön munkát vállalók számára és összetételének alakulását. A külföldön munkát vállalók egy speciális – és elsősorban a társadalmi következményeket tekintve fontos – csoportját alkotják azok, akik családot és benne kiskorú gyermeket hátrahagyva vállalnak külföldön munkát. A vándorlás ilyen formájában érintett családokat számszerűsíti *Blaskó Zsuzsa* és *Szabó Laura* keretes írása.

Az elvándorlás várható munkapiaci hatásainak megértését tovább mélyítik azok a tanulmányok, amelyek a kivándorlók heterogén csoportja helyett egy-egy konkrét szakmai részpiacra koncentrálnak. A kötetben szereplő két orvoscsoportos tanulmány (*Hárs Ágnes* és *Simon Dávid*, valamint *Varga Júlia* elemzése) részletes és pontos képet ad arról, hogy hogyan és milyen tényezők hatására alakult az orvosok elvándorlása az elmúlt mintegy másfél évtizedben Magyarországon. Az Egyesült Királyságba vándorolt magyarokra „közelít rá” *Moreh Christian* keretes írása, bemutatva a Magyarországról az Egyesült Királyságba irányuló mozgások főbb trendjeit és az ott élő magyar bevándorlók munkapiaci jellemzőit.

A veszteségek mellett a kivándorlásnak kedvező hatásai is lehetnek a kibocsátó országra számára. Ilyenek a kivándorlók által hazaküldött, sokszor nemzetgazdasági

szinten is jelentős mértékű jövedelmek, valamint a visszatérő migránsok által külföldön felhalmozott, majd otthon befektetett emberi tőke is. *Kajdi László* elemzése a Magyarországról kivándorlók által hazaküldött pénz volumenének alakulását mutatja be, kitérve ezek mérésének nehézségeire is. *Horváth Ágnes* összefoglaló áttekintést nyújt a Magyarországra történő visszavándorlásról, és bemutatja a régió egyéb országaiban készült visszavándorlásról szóló vizsgálatok fő következtetéseit. Ugyanezt a témát érinti *Kálmán Judit* keretes írása, amely a visszavándorlást támogató közpolitikai programok nemzetközi tapasztalatait tekinti át.

A harmadik fejezet a bevándorlással foglalkozik, illetve a befogadó országokat érintő munkapiaci hatásokat veszi számba. A kötetben szereplő, hazai tendenciákat bemutató tanulmányok a Népszámlálás adatait használják fel. *Gödri Irén* azt mutatja meg, hogy milyen tényezők alakítják a magyarországi bevándorlók foglalkoztatási esélyeit, illetve hogy a munkapiaci esélyek hogyan különböznek a bevándorlók különböző csoportjai között. Elemzéséből kiderül, hogy a bevándorlók munkapiaci mutatói Magyarországon nemcsak hogy nem maradnak el a hazai népességétől, hanem a csoport összetételének (főként magasabb iskolázottságának) köszönhetően még felül is múlják azokat. Az eredményeket *Károlyi Róbert* keretes írása árnyalja, amely szerint a bevándorlóknak a magyarországi születésűekhez képest tapasztalt eltérő foglalkoztatottságát összetételük eltérései mellett egyes jellemzőik sajátos munkapiaci hatásai is magyarázzák. *Köllő János* keretes írásából kiderül, hogy – bár bevándorlóknak a hazai népességhez képest a 15–64 éves korcsoportban tapasztalt munkapiaci előnye inkább kivételnek számít Európában – egy szélesebb korosztályt tekintve a bevándorlók számának növekedése több európai országban is döntő mértékben járult hozzá a foglalkoztatás válság előtt tapasztalt jelentős emelkedéséhez.

Bördös Katalin, *Csillag Márton* és *Orosz Anna* szakirodalmi áttekintése a bevándorlóknak a fogadó ország munkavállalóinak foglalkoztatottságára és bérszintjére gyakorolt hatását elemző vizsgálatok következtetéseit foglalja össze. Ezek tanúsága szerint a bevándorlás rövid távú munkapiaci hatása elhanyagolható, hosszabb távon pedig inkább pozitív következmények mutathatók ki. *Horn Dániel* és *Kónya István* nemzetközi adatokon végzett elemzése a kulturális és a gazdasági asszimiláció közötti kapcsolatot vizsgálja. Elemzésük 16 országra vonatkozóan megerősíti a Gödri Irén tanulmányában is előrevetített következtetést: a nyelvi asszimiláció fontos előjelzője a bevándorlók munkapiaci sikerességének. A Közelkép utolsó írásában *Tóth Judit* ismerteti és érthetővé teszi a migrációs diskurzusban megjelenő legfontosabb jogi kategóriákat.

A Közelkép összeállításakor arra törekedtünk, hogy a migráció állandó mozgásban lévő folyamatait a megjelenés időpontjához minél közelebbi időpontig megmutathassuk. Több esetben ez valóban azt jelentette, hogy a szerzők a 2016 elején éppen hogy elérhetővé váló, legfrissebb adatokat elemzik. Más esetekben azonban a 2011-es népszámlálásig kellett visszanyúlni ahhoz, hogy egyes kérdésekre választ kaphassunk. Ez természetesen felveti az elemzett adatok időszerűségének kérdését, ám úgy ítéltük meg, hogy az így vizsgált kérdések fontossága miatt nem tekinthetünk el ezeknek az elemzéseknek a közlésétől.

A kötetben szereplő írók nem reflektálnak közvetlen módon az Európát sújtó menekültválságra. Ennek magyarázata kettős. A közelpép tanulmányai a migráció munkapiaci hatásait elemezték, és munkapiaci szempontból nincsen jelentősége annak, hogy az országban munkát vállalni kívánó bevándorló menekültként vagy (gazdasági) migránsként érkezett-e az országba. A várható munkapiaci következmények mindkét esetben hasonlóan alakulnak, illetve azokat ugyanazok a tényezők határozzák meg – ennek megfelelően tehát a bevándorlók integrációjának feltételeit boncolgató *Közelpép*-tanulmányok megállapításai álláspontunk szerint a menekültek munkapiaci integrációjára is érvényesek. Másrészt pedig, ahogyan azt korábban már jeleztük, válogatásunk a munkapiaci szempontból releváns, Magyarországot érintő áramlásokkal foglalkozik. Az Európába jelenleg érkező menekültek tömegei pedig vagy eleve elkerülik Magyarországot, vagy pedig, ha be is érkeznek az országba, többségük nem itt kíván letelepedni és munkát vállalni.

Változások a munkapiaci szakpolitika eszközeiben (2015. május – 2016. március)

A 2015. május és 2016. március közötti időszakban nem történt jelentős fordulat a munkapiacot meghatározó szakpolitikákban. Az intézményrendszer legjelentősebb változása, hogy 2016 januárjától bevezették az új ügyfél-kategorizálási rendszert, amely segítheti a munkapiaci programok jobb célzását. Ennél lényegesen nagyobb jelentőségű, de egyelőre csak tervként bejelentett kormányzati lépés a szakközépiskolák szakgimnáziumokká, illetve a szakiskolák szakközépiskolákká alakítása, amely együtt járna a közismereti tárgyak arányának csökkenésével és így a továbbtanulási esélyek korlátozásával.

A legnagyobb munkaerőpiaci program, a közfoglalkoztatás költségvetési kerete tovább bővül 2016-ban. Ugyanakkor kisebb módosítások történtek a programban annak érdekében, hogy a nyílt munkapiaci állásba kerülők aránya növekedjen. A kormányzati szándékok szerint ezt segítheti az is, hogy a közfoglalkoztatotti bér nem változott, miközben 2016 januárjától 5,7 százalékkal emelték a minimálbért (zérus körüli infláció mellett). Végül, nagyrészt uniós forrásból finanszírozott új aktív munkaerőpiaci programok indultak a tartós munkanélküliek, illetve a fiatal álláskeresők munkába állásának elősegítésére. A megváltozott munkaképességű álláskeresők rehabilitációját segítő civil szervezetek finanszírozását viszont nem sikerült megoldani, így ezek a szolgáltatások 2016-tól egyre kevesebb ügyfél számára lesznek elérhetők.

Statisztikai adatok

Ez a fejezet a korábbi években kialakult szerkezetben részletes információt ad a rendszerváltozás óta eltelt időszak alapvető gazdasági folyamatairól, a népesség, a munkapiaci részvétel, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a bérek, az oktatás, a munkaerő-kereslet, a regionális különbségek, a migráció, a munkaügyi kapcsolatok, a jóléti ellátások jellemzőiről és néhány munkapiaci mutató nemzetközi összehasonlításáról.

A fejezetben megjelenő adatoknak két fő forrása van: egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres intézményi, illetve lakossági típusú munkaügyi adatgyűjtése: munkaerő-felvétel (MEF), intézményi munkaügyi statisztika (IMS), munkaerő-mérleg (MEM), másrészt a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat regisztere és az általa lebonyolított adatgyűjtések: munkanélküli-regiszter adatbázis (NFSZ REG), rövid távú munkaerő-piaci prognózis (PROG), bértarifa-felvételek (BT), továbbá az NGM Munkaügyi Kapcsolatok Információs Rendszere (MKIR). Ezekről az adatforrásokról a statisztikai blokk végén részletesebb információk találhatóak. A két legnagyobb adatszolgáltatón kívül az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóságtól származnak a fejezetben szereplő öregségi és rokkantsági nyugdíjakkal és ellátásokkal kapcsolatos adatok. Továbbá egyes táblázatok és ábrák elkészítéséhez a KSH, a NAV és az Eurostat online adatbázisait használtuk.

A fejezet táblázatai és ábrái Excel-formátumban letölthetők az alattuk szereplő linkek segítségével. A 2000-től kiadott Munkaerőpiaci tükörben publikált munkapiaci folyamatokat leíró táblázatok teljes anyaga elérhető a http://adatbank.krtk.mta.hu/tukor_kereso honlapon.

Munkapiaci kuatások – Válogatott bibliográfia 2015

Jelen kötetbe a 2015-ben megjelent publikációkból válogattunk. A bibliográfia a magyar munkapiac jellemzőivel foglalkozó fontos hazai és külföldi szakirodalomra: könyvekre, folyóiratokra, műhelytanulmányokra, statisztikai kiadványokra, nemzetközi szervezetek munkapiaci témájú kiadványaira terjed ki. A korszerű bibliográfiakészítés elveit követve, igyekeztünk mindenütt megadni az elektronikus elérhetőségeket. Arra törekedtünk, hogy a kötet témaköréhez kapcsolódó releváns publikációkat – lehetőség szerint – a legteljesebben feltárjuk, a publikációkat könnyen áttekinthető, informatív módon csoportosítsuk.

A szerkesztőbizottság tagjai megköszönik az *MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont*, a *Központi Statisztikai Hivatal*, a *Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat*, az *Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság*, a *Belügyminisztérium*, a *Nemzetgazdasági Minisztérium*, az *Emberi Erőforrások Minisztériuma*, a *Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet*, a *Magyar Nemzeti Bank*, a *Költségvetési Tanács* munkatársainak, az *MTA Emberi Erőforrások Gazdaságtana Tudományos Bizottsága* tagjainak a szükséges információk összegyűjtésében és ellenőrzésében, a kötet szerkesztésében, az egyes részanyagok elkészítésében és megvitatásában végzett munkáját. Köszönetet mondunk a Magyar Tudományos Akadémiának, az OTP Közösen a Jövő Munkaheleiért Alapítvány kuratóriumának a kiadvány anyagi támogatásáért.